گـۆڤـاری زانـکـۆی ڕاپــەڕیــن
Journal of University of Raparin.
مجلة جامعة رابرين
E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036
This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0
DOI:10.26750/Vol(12).No(2).Paper27
ڕێـکەوتـی وەرگـرتـن: 02/09/2024
ڕێکەوتی پەسەندکردن: 25/11/2024
ڕێکەوتی بلاوکردنەوە: 29/04/2025

وێنەیێ کوردان د ڕۆمانا "دەربازبون د بیابانێ را" یا کارل مایدا

یهمان محمد عبدالرحمن[1] - گهین نزار ابراهیم[2] - لقمان محمد عبدالرحمن[3]

Gahin.Ibrahim@uod.ac luqman_muhammed@yahoo.com - yahman.rekani@uod.ac

[1] پشکا زمانێ کوردی، کۆلێژا پەروەردا بنیات، زانکۆیا دهۆک، دهۆک، هەرێما کوردستانێ، عیراق

[2] پشکا کومەلایەتی، کۆلێژا پەروەردا بنیات- ئامێدیێ، زانکۆیا دهۆک، دهۆک، هەرێما کوردستانێ، عیراق

[3] پەیمانگەها تیشک، رێڤەبەریا پەروەردا گشتی- دهۆک، وەزارەتا پەروەردێ، دهۆک، هەرێما کوردستانێ، عیراق.

پۆختە:

سۆرولۆجیا (وێنەناسی) ئێک ژ بابەتێن گرنگ و سەردەمە د زانستێ ئەدەبێ بەراوردکاریدا، گرنگیا ئەڤێ بابەتی د ئەوێ چەندێدایە، کو دبیتە پرەک ژبۆ ئاشنابونا دو مللەتان ب هەڤدو، ئەوژی ب رێکا ڤەکۆلینکرن ل سەر ئەدەبێ مللەتێ دی، ئەو هزر و وێنە و ئاستەنگێن د مێش کێ بەرانبەردا هەی دهێنە ڕاستڤەکرن. ئاگەهیبون ل سەر ئەدەبیاتا (ئەوێ دی) د ڕاستیا خۆدا ئالاڤەکە بەرانبەر ڕەوشەنبیرێن جودا، سۆرولۆجیا نە بتنێ هزرکرنە د وێنەیێ (ئەوی دی)دا، بەلکو ڤەگۆهاستنا لایەنێ مەعریفی و لێکگوهارتنا هزر و بیروبۆچونایە، بەراوردکاریا لایەنێ هشمەندییە و ڤەکرنا ئاسوێن ڕۆشنگەرییە و ڕاستڤەکرنا تێگەهێن خەلەتە، دانانا (کەسێ دی)یە ل جهێ ئەوی یێ دروست، ب ڕێکا ڤەکۆلینا سۆرۆلوجی لایەنێن جڤاکی و دەرونی و سیاسی و مێژویی د تێکستێن ئەدەبیدا دهێنە زەلال کرن، لەورا گریمانا ئەڤێ ڤەکۆلینێ ئەوە: ئایا کا وێنەیێ کەسێ کورد چاوا د بەرهەمەکێ بیانیدا خۆیا بویە؟ وەکی ڕۆمانا (دەربازبون د بیابانێ را) یا (کارل مای)، هەروەسا جۆرێن وێنەیان چاوا د ڕۆمانێدا بەرجەستە بوینە؟ ئەڤ ڤەکۆلینە یا ب ناڤونیشانێ (وێنەیێ کوردان د ڕۆمانا "دەربازبون د بیابانێ را" یا "کارل مای")دا، کو د ئەنجامدا دیاربویە، د ئەڤێ ڕۆمانێدا وێنە و تێروانینەکا باش و ئەرێنی بۆ کوردان هەیە.

پەیڤێن کلیلی: سۆرولۆجیا (وێنەناسی)، ئەدەبێ بەراورد، ئەوێ دی، کورد، کارل مای.

"The Image of the Kurdish Individual in the novel Through the Desert by Karl May".

Yahman M. Abdulrahman[1] - Gahin Nizar Ibrahim[2] - Luqman Mohmmed Abdulrahman[3]

[1]Department of Kurdish Language, college of Basic Education, University of Duhok, Duhok, Kurdistan Region, Iraq.

[2]Department of Social Studies, College of Basic Education, University of Duhok, Amedi, Kurdistan Region, Iraq

[3]Tishk Institute, Directorate General of Education, Ministry of Education, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract

Imagology is one of the modern and important topics in comparative literary studies, the importance of this topic is in the fact that it is a connecting bridge that introduces two nations to one another via researching each other's literature. The thoughts, images and obstacles in the mind towards the other are rectified, learning about the other's literature in reality is a means to gain cultural awareness of different cultures. Imagology is not only thinking about the image of the other but it involves the transference of knowledge and the reciprocation of ideas, and comparison is the mental aspect to open horizons of knowledge and rectifying the prejudices towards the other and reassessing the other in the becoming place. Psychological, political and historical areas of a culture can be learnt via Imagological researching of a literary text. The hypothesis of this research involves how the image of the Kurdish individual has been portrayed in a foreign literary text, namely, (Through the Desert) by Karl May; how the images have been portrayed? This research is titled "The Image of the Kurdish Individual in the Through the Desert novel by Karl May". The result showed that the image of the Kurdish individual is that of a generous, brave but persecuted individual.

Keywords*:* Imagology, Comparative Literature, the other, Kurd, Karl May.

پێشەکی:

ئەڤ ڤەکۆلینە ب ناڤونیشانێ (وێنەیێ کوردان د رۆمانا "دەربازبون د بیابانێ را" یا "کارل مای"دا) بۆ دیارکرنا وێنەیێ کەسێ کوردە د بەرهەمەکێ بیانیدا، گرنگیا ڤەکۆلینێ د ئەوێ چەندێدا دیاردبیت، کو ڤەکۆلینێن د بوارێ سۆرولۆجیایێدا گەلەک بکێمی هاتینە ئەنجامدان، گرنگیدان ب بوارێ سۆرولۆجیایێ پێدڤی ب پەرەپێدان و ڤەکۆلین و دویڤچونێن پترە، ب تایبەتی د ئەدەبیاتا کوردیدا هێشتا ئەڤ بابەتە د چارچوڤێ بەراوردکاریێدا بابەتەکێ نوییە و پێدڤی ب ڤەکۆلینایە ل سەر بهێنە ئەنجامدان و پرکرنا ئەوێ ڤالاتییێە ئەوا د ئەڤی بواریدا هەیی. ئارمانجا ڤەکۆلینێ ئەوە؛ ئەم بزانین کو وێنەیێ کەسێ کورد د بەرهەمەکێ بیانیدا ب چ شێوە بویە؟ پسیار و گریمانا ڤەکۆلینێ ئەو بویە ئایا نڤیسەرەکێ بیانی وەکی (کارل مای) ب چ شێوە وێنەیێ کوردان د رۆمانا خۆدا دایە دیارکرن. سنورێ ڤەکۆلینێ ژی رۆمانا "دەربازبون د بیابانێ را" یا "کارل مای"یە. میتۆدا ڤەکۆلینێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ وەسفی شرۆڤەکارییە. پەیکەرێ ئەڤێ ڤەکۆلینێ پێشەکی و سێ تەوەران بخۆڤە دگریت، د تەوەرێ ئێکێدا بەحسێ (سۆرولۆجیا ژ لایێ تێگەهی و مێژو و جۆرێن وێنەی) ڤە هاتییە بەحسکرن و د تەوەرێ دوێدا ب کورتی باس ل دیتنا بیانیان دەربارەی کوردان د سەردەمێ کەڤن و نویدا هاتییە بەحسکرن. د تەوەرێ سێیێدا وێنەیێ کوردان د رومانا (دەربازبون دبیانێ را) هاتییە بەحسکرن. ل دوماهیێ ئەنجام و لیستا ژێدەران و پۆختە ب زمانێ ئینگلیزی هاتینە رێزکرن.

٢- تەوەرێ ئێکێ: (سۆرۆلۆجیا تێگەهـ ، مێژو، جۆر)

٢-١ تێگەهێ سۆرۆلۆجیایێ:

ئەڤ تێگەهە وەکو پێدڤیەکا ئەدەبی ژ لایێ ئەدیب و رەخنەگرانڤە هاتییە بکارهینان، مەرەم ژێ ڤەکۆلینە ((ل وێنەیێ مللەتەکێ ب دویتنا مللەتەکێ دیتر)) (علوش، ١٩٨٥: ١٣٧)، بناغەیێ پەیڤا سۆرۆلۆجیا ژ پەیڤا (image logy) هاتییە، کو ((دزڤڕیتەڤە بۆ زاراڤێ (imago) یێ لاتینی، کو رامانا وێنە ددەت)) (دیان، ٢٠١٤: ٢). ئەو ڤەکۆلینێن ل سەر ئەڤی تێگەهی دهێنەکرن دچنە د چارچوڤێ زانستێ ئەدەبێ بەراوردکاریدا، ژبەرکو ڤەکۆلین و دویڤچونا لایەنێ وێنەیی دکەن دەربارەی دو مللەتێن ژ ئێک جودا، ((ڤەکۆلینێن سۆرۆلوجیایێ (imago logy) جهەکێ بەرچاڤ د زانستێن مرۆڤایەتیێدا کریە. ب رەنگەکێ بەرچاڤ د ئەدەبیاتێن نەتەوەیێن جودا جودا پێشکەڤتن بخۆڤە دیتییە)) (دیان، ٢٠١٤: ٢). چەندین ناڤێن دیتر بۆ تێگەهێ سۆرۆلۆجیایێ دهێنە بکارهینان ژ ئەوانا: (زانستێ وێنەگەرایێ) (مهدی و الصقر، ٢٠١٢: ٢). ژ لایێ زمانیڤە د فەرهەنگا (لسان العرب) یا (ابن منظور)یدا ب ئەڤی شێوەی هاتییە، کو (ص، و، ر) ئانکو ((وێنە: - د ناڤ ناڤێن خودێ یێن پیروزدا : ئەو وێنەگرە، یێ کو هەمی هەبویێن ژیانێ رێکخستی و وێنەگری هەر ئێک ژ ئەوان وێنەیەکێ تایبەت و شێوەیەکێ تاکرەوی پێ دایە، کو د ناڤ گەلەک وێنەیێن دیتردا بهێتە جوداکرن، یانژی هزرکرن د تشتەکیدا: وێنەیێ ئەوی تشتی دروست دبیت یێ مە هزر تێدا کری)) (ابن منظور، ٢٠٠٣: ٣٠٣-٣٠٤). دو بۆچون د گۆتنا (ابن منظور)یدا دروست دبن، کو ئێک دروستکرنا وێنەیێ هەر تاکەکی کو چ تاکێن دیتر مینا ئەوی نینن، ئەڤە کارێ خودایێ مەزنە، ئێک ژ ناڤێن ئەوی (المصور)ە، وێنە ژبۆ مرۆڤان چێکریە مەرەم ژێ (شێوەیێ فیزیکییە)، کو هەر کەسەکێ د هشێ بەرانبەردا وێنەیێ خۆ هەیە. بۆچونا دوێ ژی هزرکرن د تشتەکێ خودان شێوە و فیزیکدا بۆ مە وێنەیەکێ ئەوی شێوەی

دروست دبیت، بێ گومان ئەڤ تێگەهە ژ لایێ ڤەکۆلەر و بەراوردکارانڤە هاتییە پەرەسەندن و گەشەکریە تاکو لایەنێن (هۆشەکی ناسنامەو نەتەوەیی... هتد) بخۆڤە گرتی.

د زمانێ کوردیدا چ ڤەکۆلینێن تێروتەسەل ل سەر ئەڤ زاراڤی نەهاتینە ئەنجامدان، لەورا تا نوکە زاراڤەکێ ئێکگرتی بۆ ئەڤ بابەتی نەهاتییە دەستنیشانکرن. زاراڤێ (صور) د فەرهەنگا (ئەستێرە گەشە)دا ب ئەڤ ڕەنگی هاتییە ((وێنە، رەسم، جور، نمونە، شکل، چاڤک...هتد)) (نظام الدين، 1989: 52)، لێ ئەم دشێین ل دویڤ داتاشینا زاراڤێ ئینگلیزی (imago+logy) کو دبیتە زاراڤێ (صورولوجيا) یا عەرەبی، ئەڤان زاراڤێن ل خوارێ دیارکری (وێنەزانی، وێنەناسی، زانستێ وێنەیی، وێنەسازی... هتد)ژێ دروست بکەین، ژ ئەڤان زاراڤان ب دیتنا مە زاراڤێ (وێنەناسی) ژ هەمیان گونجایترە.

2-2 مێژویا پەیدابونا خواندنێن سۆرۆلۆجی و پەیوەندییا ئەوێ ب ئەدەبێ بەراوردڤە:

وێنەناسی یان (سۆرۆلۆجیا) ژ لایێ مێژویا دەرکەڤتنێڤە دزڤڕیتەڤە بۆ سەدێ نوزدێ، کو پرانییا ڤەکۆلەرێن بەراوردکاری دەستپێکا سەرهلدانا ئەڤی بابەتی وەک لقەک ژ ئەدەبێ بەراوردکاری ((بۆ نیڤا ئێکێ سەدێ نوزدێ ڤەدگەڕینن، دەمێ نڤێسەرا فەرەنسی (مادام دوستایل ١٧٦٦-١٨١٧) سەرەدانا ئەلمانیا کری، ب ڕێکا تێکەلییا گەلێ ئەلمانی و ئاشنابون ب ئەدەبیاتا ئەوان پەرتوکەک ل دۆر (ئەلمانیا) نڤێسی، تێدا هەمی ئەو خەلەت تێگەهشتن و هەڤرکی و دژمندارییا گەلێ فەرەنسی د هزرا خۆدا بەرانبەر گەلێ ئەلمانی دروستکری ڕاستڤەکرن)) (بوالطين و فرحي، 2011: 39) کەواتە دەستپێکا ئەڤی تێگەهی ژ ئەدەبێ گەشتکرنێ دەستپێکرییە، ئەڤ ئەدەبە د چارچوڤێ ئەدەبێ بەراورددا دهێتە هژمارتن.

د پەرتوکا (ئەدەبێ بەراورد)دا یا نڤێسەرێ میسری (محمد غنيمي هلال) دەربارەی مەیدانا ڤەکۆلینێن سۆرۆلۆجی هاتییە: ((ئەڤە نویترین بوارە ژ بوارێن ڤەکۆلینێن ئەدەبێ بەراوردکاری و کەڤنترین ڤەکۆلین د ئەڤی بواریدا ژ سیهـ سالان پتر دەرباز ناکەت)) (هلال، ٢٠٠٨: ٣٣١). بەلێ ل گەل ئەڤێ چەندێ (هلال) پێشبینی دکەت، د پاشەرۆژێدا ڤەکۆلینێن سۆرۆلۆجی جهەکێ هەرە مەزن د گورەپانا ڤەکۆلینێن بەراوردکاریدا بکەن.

دەستپێکا ڤەکۆلینێن سۆرۆلوجی بۆ ڕەخنەگرێ فەرەنسی (جان ماری کاری١٨٨٧-١٩٥٨) دزڤڕن پاشان ژی (ماریو فرانسوا گویار ١٩٢١-٢٠١١)ی پشتەڤانییا ئەوی کریە و د بەشێ دوماهیێ یێ پەرتوکا خۆدا ئەوا ب ناڤێ(ئەدەبێ بەراورد) هزرێن ئەوی بەلاڤکرینە (باجو، ١٩٩٧: ٨٩). مەرەم ژ ئەڤان ڤەکۆلینان ڕاستڤەکرنا وێنەیێ ئالۆزێ (ئەوێ دی)یە (الأخر)، کو ژ ئەگەرێ شەڕ و هەڤرکییان د هزرێن بەرانبەردا هاتییە دروستکرن (سعدالله، ٢٠١٨: ٣٨). تاکو ژ لایێ هزری و ڕەوشەنیریڤە وێنەیەکی بگوهۆڕی یا پێدڤییە خوێندەڤان ئاشنای بارودۆخ و پێزانینێن هەمەلایەن یێ (ئەوێ دی) ببیت، ژبەرکو (ئەوێ دی) نەبتنێ کەسەکە یان تێگەهەکێ کەسییە، بەلکو ڕێکخستنەکا کۆمەکییە و کۆمەکا ((سیفاتێن کۆمەلایەتی و دەرونی و ڕەوشتی و هزری بخۆڤە دگریت، کو کەسەک ڤەدەر ژ خۆ ئەوێن دیتر پالددەت)) (شكري وأخرون، ٢٠١٧: ٩١). ب ئەڤی شێوەی کرۆکا پەیوەندییا وێنەیێ ئەدەبی (سۆرۆلۆجیا) و خواندنێن بەراوردکاری دیاردبیت دەمێ خواندنێن سۆرۆلۆجی سنورێن خواندنا ئەدەب و ڕەخنەیا ئەدەبی دەربازدکەن و ب زانست و میتۆدێن دیترڤە دهێتە گرێدان، وەکی زانستێن مێژویی و جڤاکی و هەر دیسان میتۆدێن ڕەخنەیا جڤاکی، دەرونی، پشتی کۆلۆنیالیزمێ، تیۆرا وەرگرتنێ (شكري وأخرون، ٢٠١٧: ٩٠). داکو مەیدانا ڤەکۆلینێن سۆرۆلۆجی هەمەلایەنییا ئارمانجێن خۆ ب ڕەنگەکێ دروست بجهبینیت پێدڤییە د بابەتێن (ئەوێ دی)دا د گەلەک بواراندا شارەزایی هەبیت، (گوتێ) دبێژیت: ((د ناڤ هەر

تێکستەکێ ئەدەبیدا پێدڤییەکا بازنەیی یا هەی داکو ژدەرڤەی خۆ بزڤڕیت)) (جویار، ١٩٨٨: ١١). ب ئەوێ ڕامانێ تو نەشێی وێنەیەکێ دروست ل سەر بەرانبەر دروست بکەی، ئەگەر د چارچوڤێ (ئەدەبێ بەروردکاری)دا تە ئاگەهی ژ گەلەک لایەنانڤە ل سەر (ئەوێ دی) نەبن، ژبەرکو ((ئەدەبێ بەراورد پەیوەندییا ئەدەبێ مللەتەکی ب ئەدەبێ مللەتەکێ دیترڤە ژ لایێ مێژو و کاریگەری و کارتێکرنێڤەیە)) (ندي، 1991: 20). ئەڤە سادەترین پێناسەیا ئەدەبێ بەراوردە، سۆرۆلۆجیا ل ژێر چارچوڤەیا ئەڤی ئەدەبی ڤەکۆلینا وێنەیێ (کەسێ دی) دکەت، کەواتە ل گورەی دیتنا هندەک ڕەخنەگران ئەڤی زانستی چ یاسا و میتۆدێن تایبەت بخۆڤە نین؛ چونکی وەسا دبینن کو ((سۆرۆلۆجیا نەقوتابخانەیەکا ئەدەبییە یان میتۆدەکا نۆیە، بەلکو ڕێکەکە یان کۆمەکا پێزانینانە ژبۆ خواندنا وێنەیێ "ئەوێ دی" د تێکستیدا)) (شکري و أخرون، ٢٠١٧: ٩٠). کەواتە ب دیتنا ئەوان سۆرۆلۆجیا زاراڤ و کەرەستەیەکێ ئەدەبییە گرێدای ئەدەبێ بەراوردە. ژ گرنگترین سودێن کو ب ڕێکا ڤەکۆلینێن سۆرۆلۆجی بدەستڤە دهێن ئەوە ب ئەڤێ ڕێکێ ((تێکەلبونا ڕەوشەنبیرییا دروست دبیت، ژبەرکو هەڤبەند و پێناسەیێن وێنەیی ڕۆهن دبن)) (شارف، ٢٠١٥: ١٢). دەمێ تو ل وێنەیێ کەسەکی نێزیک دبی تو ل ناسنامە و ماهیەت و ڕەوشەنبیرییا ئەوی نێزیک دبی. بەلێ هەتاکو مرۆڤ بشێت باشتر خۆ بنیاسیت دڤێت پێکولێ بکەت مللەتێن دیتر بنیاسیت، چونکی ب ئەڤێ ڕێکێ دێ شێت خالێن بهێز و بێهێزییا خۆ زانیت. ب دو ڕێکێن سەرەکی وێنەیێ (ئەوێ دی) د هزرا مرۆڤیدا دروست بویە ((ب ڕێکێن دروست، وەکی گەریان و گەشتێن بازرگانی. ب ڕێکێن نەدروست، وەکی شەڕ و جەنگان)) (شکري واخرون، ٢٠١٧: ٣٣١). ب ئەڤان هەر دو ڕێکان هندەک مللەت بجوانی هاتینە بەرچاڤ و هندەکێن دیترژی ب هۆڤ و دڕندە. ئامرازێ گەهاندن و ڤەگۆهاستنا ئەڤان هزر و بیروبۆچون و وێنەیان گەلەک جاران ئەدیب و نڤێسەرن، چ ب ڕێکا هاتن و چونا بەردەوام بیت یان ب ڕێکا مان و ئاکنجیبونێ بیت. نڤێسەر (محمد غنيمى هلال) د پەرتوکا خۆدا (الأدب المقارن) دو جۆرێن وێنەی دەستنیشان دکەت، ئەوژی:

١- دیتنا مللەتەکی د بەرهەمێن نڤیسەرەکێ دیتردا، بۆ نمونە (دیتنا وێنەیێ میسری د چاڤێن جیرار دی نیرڤال)دا.

٢- دیتنا مللەتەکی د ئەدەبێ مللەتەکێ دیتردا، بۆ نمونە (وێنەیێ میسرێ د ئەدەبیاتا فەرەنسی یان یا ئینگلیزیدا (هلال، ٢٠٠٨: ٣٣١).

٢- ٣ جۆرێن وێنەی:

وێنەیێ ئەدەبی ئێکە ژ بابەتێن فرەڕەهەند و بەرفرەهە د ڤەکۆلینێن ئەدەبێ بەراوردکاریدا، کو دبیتە ئالاڤێ کارلێک و پێکەهشتنا دو هزرێن ژ ئێک جودا، مەبەست ژ وێنەی نە بتنێ فۆرمێ فیزیکی و لایەنێ دی یێ ب سەرڤەیە، بەلکو ئەو شێوەیە کو هەر دو هەستێن مرۆڤی یێن ژ ناڤدا و ژ دەرڤە هەست پێدکەن (وهبية، ٢٠١٦: ٤٢٦). ئانکو کۆمەکا ئاماژەیان بخۆڤە دگریت چ ژ لایێ ڕۆخسارێڤە بن یانژی ناڤەرۆکێ، ب هەر دو ڕویان ئەم دشێین هەست ب ئەڤی وێنەی بکەین.

سەبارەت جۆرێن وێنەی هندەک ڤەکۆلەر ل سە ر دو جۆران دابەش دکەن، ئەوژی:

١- وێنەیێ ڕاستەوخۆ

٢- وێنەیێ نەڕاستەوخۆ

مەبەست ژ وێنەیێ ڕاستەوخۆ ئەو وێنەیە کو ب ڕەنگەکێ ڕاستەوخۆ ل گەل ئەوێ دیتر د ئەوی کەش و ژینگەهیدا دژیت، بەلێ وێنەیێ نەڕاستەوخۆ ب رێکا هندەک کەسێن دیتر ئاشنایی هزر و بیر و پێزانینێن ئەوێ دیتر دبیت (عباس و نزاد و اخرون، ٢٠١٩ : ٧)

دەربارەی جۆرێن وێنەی سۆرۆلۆجی گەلەک دابەشکرن بۆ هاتینە کرن، ئەم ل دویڤ پێدڤیاتییا بابەتێ ڤەکۆلینا خۆ کو ل سەر وێنەیێ کەسێ کوردە د جاڤێن کەسێ بیانیدا، لەورا دێ دابەشکرنا خۆ ل سەر دو بنەمایێن ل خوارێ دیارکری کەین:

١- وێنەیێ ڕاستەقینە:

مەبەست ژ وێنەیێ ڕاستەقینە ئەو وێنەیە کو ((ڤالا ژ خەیالەکا نەرەوا و وەهم و نەڕاستییێ، کو مرۆڤ ژ نەڕاستی و نەدروستییێ ددەتە پاش، بەلکو دڤێت وێنەیەکێ زەلال و ڕۆهن بیت و ڕەنگڤەدانا دروست هەبیت بۆ ئەو وێنەیێ ئامادە دهزرێن مرۆڤیدا)) (بوالطين و فرحی، ٢٠١١: ٢٩)، کەواتە ئەو وێنەیێ ژ لایێ ئەوێ دیڤە دهێتە ڤەگۆهاستن پێدڤییە وێنەیەکێ ڕاست و زەلال و بێ دەستکاری بیت و وەکی هەی بهێتە ڤەگۆهاستن.

٢- وێنەیێ خەلەت- شێواندی (مشوه):

ئەڤ جۆرە وێنەیە بەروڤاژی وێنەیێ ڕاستەقینەیە ((وێنەیەکێ ب مەرەم و شێلی و کرێتە، ل ئەوی دەمی دروست دبیت، کو مرۆڤی کەرب و خەلەت تێگەهشتن بەرانبەر کەسێ دیتر هەبیت)) (بوالطين و فرحی، ٢٠١١: ٢٩). گەلەک جاران ئەڤ وێنەیە ڕاست دەرناکەڤیت و مرۆڤ د ئەڤێ هزرکرنێدا یێ دروست نینە.

٣- تەوەرێ دوێ: کورتییەک دەربارەی دیتنا بیانیان بۆ کوردان:

٣-١ د سەردەمێ کەڤندا:

کورد مللەتەکێ کەڤن و خودان هەبونن، مێژویا ئەڤی مللەتی ب دەست و چاڤ و هزر و پێنوسێ بیانیان هاتییە نڤێسین، ئەو پێزانین و ئاگەهیێن گەهشتینە مە ب رێکا ڕۆژهەلاتناس و گەڕۆکان بویە و ب هەر ئەگەرەکێ هەبیت کوردان ژیان و مێژویا خۆ ب پێنوسێ خۆ پشتڕاست نەکریە، ژبەر ئەڤێ چەندێ پڕانیا گەهشتییە مە تا نوکە دیتنا بیانیانە ل سەر کوردان ب هەمی لایەنێن ژیانێڤە. کۆمەکا نڤێسەر و مێژونڤێسان ل سەر کوردان نڤێسایە و بیروبۆچونێن خۆ دیارکرینە، هندەک ژ ئەوان ب ڕەنگەکێ ڕاستگۆیانە و بێ تاگیری دیتنا خۆ دارێشتیە، هندەکێن دیتر ژ ئەوان ب نێرینەکا دی ل سەر کوردان نڤێسیە، دێ پێکولێ کەین دیتنێن بیانیان ل سەر کوردان ژ هەر دو ڕویانڤە بەرچاڤ بکەین ، کو د چارچوڤێ سنورێ ڤەکۆلینا مەدا بیت.

(باسیل نیکتین) (١٩١٥-١٩١٨) ژ زاردەڤێ ئێک ژ گەڕۆکێن کو سەرەدانا کوردستانێ کری یێ ب ناڤێ (بایندەر) ل سالا (١٨٨٧) دبێژیت: ((زێدەباری گوندینیا کوردا، کو خەلکێ گوندانە، بەلێ هەستەکێ باشێ مەردینیێ یێ ل دەڤ و ب هەست و سۆز و پەیمانێت خۆڤە د راگرتینە، ئەگەر ئێکێ سۆز داتە کو دێ تە بسلامەتی گەهینتە جهەکێ دی، بێ دو دلی ژێ

پشت راست به)) (سندی، ٢٠٠٧: ١٦). ئەڤە دیتنا ئێک ژ گەڕۆکێن بیانی بویە د کەڤندا ل بەرانبەر ڕاستگۆیی و باوەری و مەردینیا کەسێ کورد. هەروەسا دەربارەی دیمەنێ وێرەکیا کەسێ کورد (تومابوا) گۆتیە: ((کەسێ کورد کەسەکێ وێرەکە ل بەرانبەری مرنێ حەزدکەت ل گورەپانا شەری بمریت نە ل سەر جهێ خۆ)) (هەمان ژێدەر، ٣١). وێرەکیا کوردان د گەل نڤێسینێن ڕۆژهەلاتناساندا هاتییە بەحسکرن، کو تاکێ کورد د سروشتێ چیایێ خۆدا وێرەکیەکا مەزن وەرگرتییە.

ڕێزگرتنا مێهڤانی، د بیرەوەریێن گەڕۆکێ ئەرستوقراتی (پیترو دیلاڤال)دا ب ڕەنگەکێ بەرفرەه بەحس ل وێنەیێ ڕێزداریێ و قەدرگرتنا کوردان دکەت، کو ل سەدێ هەڤدێ (دیلاڤال) ل سەرانسەری ڕۆژهەلاتی گەریا و ب ڕەنگەکێ ڕاستگۆیانە یاداشتێن خۆ ب زمانێ ئیتالی و فەرەنسی بەلاڤکرینە، تێدا دبێژیت: ((شاروکەیەکی کورد لە جێگایەکی زۆر تەنگەبەردا هەبو، شیرینیان پێ دەگوت، ناوەکەییم باش لەبەرنەکرد، کە گەیشتن خەلکەکەی بە داب و دەستوری خویان بە خواردنی خۆش خۆشەوە هاتن بۆ چادرەکەمان)) (مەستەفا، ١٩٨١: ١٣٦). ئەڤ گەڕۆکە و هەڤژینا خۆ دبنە مێهڤانێ خاتونەکا کورد ل گوندەکی ب ناڤێ (مەعانی)، ئەڤە بەحس ل ڕێز و مەردینیا خەلکێ گوندێ مەعانیێ دکەت ((درەنگ بە سەردا هات ویستمان بگەرێینەوە بەڵام هەرچەندمان کرد و کوشاین ئیزنیان نەداین، گوتیان دەبێ شێوێ ئێوارێ لێرەبکەن، بەڵام ژنان لە ژورێک و پیاوان لە ژورێکی تر دانیشتون. مەنسترێکی خۆش و بەتام خواردنێکی گوشتی تریان بۆ داناین، نانی تیریم زۆر جار لە ئێران خواردوە، بەلام ئەم تیری یە سپی و ناسک و زور چاک برژاو گەورەیە کوردستان زۆر بەتام و خوشتربو)) (مەستەفا، ١٩٨١: ١٣٦). ئێک ژ سیفات و خاسیەتێن کوردان ئەوە، کو گەلەک ڕێزێ ل مێهڤانێن بیانی دگرن، باشترین و هەژێترین خزمەت بۆ تەرخان دکەن. تاکێ کورد وەکی دونیایێ پێ ڤەدەر نەبویە ژ شاشی و خەلەتیان، گەلەک جاران ئاستەنگێن ژیانێ مرۆڤێ کورد نەچارکریە کو د چاڤێن کەسێ بیانیدا ب درندە و کرێت بهێتە دیتن، ئەڤ دیتنا کوردان ب ئەڤی ڕەنگی د ڤەگێڕانێن گەڕۆک و ڕۆژهەلاتناساندا هاتینە بەحسکرن، د پەرتوکا (الکورد) یا (دیڤید ماکدوال)دا هاتییە، گەریدە د وەسفا کورداندا دبێژیت: ((ئەو مللەتەکن زۆرداریێ دکەن و حەزا دزیکرنێ یا ل دەڤ هەی، ب چیایێن خۆڤە دگرێداینە وەکی ئوسکوتلەندی و سویسریان، ئەو ل سەر بنەمالان دابەشکرینە و ب ڕەنگەکێ کورە دیڤەلانکیا مەزنێ خۆ دکەن، هندی نەزانینا خۆ دفن بلندن، وەکی ئوسکوتلەندیا کەرب ژ هەمی هونەران ڤەدبن، بتنێ شەڕ و سەرداگرتن و تالانکرن نەبن، کەرب ژ هەمی کاران ڤەدبن بتنێ کارێ چەکی نەبیت)) (ماکدوال، ٢٠١٢: ٤٣). ئەڤە ئێک ژ بۆچون و دیتنا گەڕۆکانە، کو د ئەڤێ پەرتوکێدا هاتییە بەرچاڤکرن بەحس ل کورەهیا کوردان و گەلەک سالوخەتێن کرێت دکەت.

٢-٣ د سەردەمێ نویدا:

وێنەیێ مرۆڤێ کورد د پرانیا هزر و خەیالێن مرۆڤێ بیانی یێن جڤاکێ ڕۆژئاڤایی و ڕۆژهەلاتێدا دکەڤن و سەردەمدا وێنەیەکێ نەزەلال و ماف خواری بویە، ئەڤ بابەتە پێدڤی ب ڤەکۆلین و دویڤچونێیە، ژبەرکو ئەڤ وێنەیە گەلەک لایەنێن مرۆڤایەتی و سیاسی و جڤاکی و دەرونی و ئەدەبی...هتد بخۆڤە دگریت. وێنەیێ کەسێ کورد زێدەباری پێشداچونێن سەردەم و پەیدابونا ڕێک و ئالاڤان ئەڤ وێنەیە ب دروستی ڕۆهن و زەلال نەبویە، نەگەهشتنا وێنەیێ دروست بۆ جیهانا مرۆڤایەتیێ و دانان و هەبونا بەربەستێن هەردەم، نەبونا گۆتارەکا ئێکگرتی یا کوردی ل هەر چوار پارچەیێن ڤەقەتیای وێنەیەکێ نەزەلال دیارکریە.

ب ئەگەرێ بەرژەوەندی و سیاسەتا کورەیا جیرانان رێک ل هزر و دیتنا مرۆڤایەتیێ گرتیە و وێنەیێ تاکێ کورد د چاڤێن (تورک و فارس و عەرەبان)دا پرانیا جاران و ل دەڤ توندرەوان وێنەیەکێ خراب و پری کەربە. نها تورک ب گوهۆڕینا چەندین سیستەمێن سیاسی ل دویڤ گۆتنا ئەتاتورکی دچن دەما کەمالیان دگۆت: ((کورد لە بنەرەتدا بونی نیە، لە بنج دا ئەمانە تورکن و زمانی زگماکی خۆیان لە بیرکردوە)) (خەزنەدار، ٢٠٠١: ٢٣). ئەڤ وێنەیێ تورکان ل دور کوردان هەلگرتی تا نوکەژی بەردەوامە، هەمان بابەت بۆ فارس و عەرەبان، هەر چەندە ئەم نەشێین ئەڤێ بۆچونێ ل سەر هەمییان گشتگیر بکەین، ژبەرکو د مێژویا هەر سێ وەلاتاندا مرۆڤێن خودان وژدان هەبوینە، کو بەرەڤانی ژ مافێن کوردان کرینە، باشترین نمونەژی نڤێسەرێ تورک (ئیسماعیل بەشێکچی) بویە، (بەشێکچی) ل بەرانبەر کوردان دیتنا مرۆڤەکێ ڕاست و چاڤنەترسە چونکی پرانیا تەمەنێ خۆ د زیندانێڤە بوراندیە و ل هەمبەر دادوەران (بەشێکچی) دبێژیت: ((بهێلن ئەڤ گەلە بخۆ حوکمی بکەت وەکو هەر گەلەکێ دی، هندەک مللەت ل جیهانا مە یا ئەڤرۆ هژمارا وان د ناڤبەرا (٣٠) تا (٥٠) هزارانە و خودان دەولەت و قەوارێن خۆیێن تایبەتن. کورد حاشاتیێ ل هەبونا کەسێ ناکەت، حاشاتیێ ل هەبونا تورک و فارس و عەرەبان ناکەت، بەلکو ئەوان دڤێت ئەوژی بگەهنە حەز و پێگەهێن خو یێن دیرۆکی))، (سوفی،2011: 24). ئەڤە ئێک ژ دیتنێن کەسەکێ بیانی و نەرەگەز کورد ل هەمبەری کوردان، تا نوکە د ئەڤی سەردەمیدا د ژیانێدایە، ئەم دڤێت ئەوێ ڕاستیێ ژبیر نەکەین، کو ب بورینا دەمی و ب تێکەلبونا ئەدەب و هونەری و لایەنێن ڕەوشەنبیری کو ب رێیا ئەدەبی و نڤێسەرێن خودان شیان مینا (بەختیار عەلی و جان دوست...هتد) و ڕۆمانێن ئەوان سنورێ زمانێ کوردی دەربازکرینە و بۆ زمانێن بیانی هاتینە وەرگێڕان، کو مینا بالیوزێن کوردانە بۆ ڤەگۆهاستنا وێنەیێ کەسێ کورد یێ ڕاستەقینە و ڕەسەن بۆ دونیایێ. ئەڤ نڤێسەرە ئالاڤەکن بۆ دروستکرنا وێنەیێ کەسێ کورد د هزرا کەسێ بیانیدا.

٤- تەوەرێ سێیێ: وێنەیێ کوردان د رومانا (دەربازبون دبیانێ را)

٤-١ کورتییەک ل دور رۆمانێ:

رۆمانا (دەربازبون د بیانێرا) یا نڤێسەر (کارل مای) ڤەگۆهاستنا کۆمەکا دیتن و وانەیێن ژیانێیە دەربارەی جهـ و ڕەگەز و ناخێ مرۆڤان، وێنەکرنا جیهانەکا بەرفرەهـ ژ ڕەوشەنبیریا مرۆڤان ل دویڤ هزروبیر و جهێ ئاکنجیبون و نشێ مرۆڤان، نڤێسەر د ئەڤێ رۆمانیدا ڤەگێرێ سەرەکییە، واتە (ڤەگێڕێ هەمی تشت زانە) قارەمانێ ڕۆمانێیە ل ژێر ناڤێ (کارا بن نەمزی) ل گەل هەڤالێ رێکا ئەوی د گەشتێدا (خەلەف عومەر)، قارەمان گەریدەیەکێ رۆژئاڤاییە وەکی ڕۆژهەلاتناسی و نڤێسەر خۆ ددەتە نیاسین د سەرەدەریکرن ل گەل ڕویدان و مرۆڤان و بەرتەنگیان کەسەکێ شارەزا و بیرتیژ و دونیا بینە، سایکولۆژیەتا کەسێن بیابانا عەرەبی و کەش و هەوایێ باش زانییە، ب زانین ل گەل ڕویدان و بویەر و خەفکێن ڕێکا درێژ سەرەدەرییێ دکەت، کەسەکێ خودان ئایدولۆژیایە، د ئەڤێ گەشتێدا کۆمەکا هزر و پەرستنێن ئایینی و ڕەفتارێن هۆزگەری بەرچاڤ دکەڤن، د ڕێکا خۆدا (خەلەف) دەستەکێ باوەریێ و خزمەتکارێ ئەوی یێ ڕاست و خودان باوەرە، د ئەڤێ گەشتا خۆدا ژ فێل و پیلانێن گەلەک کەسێن بیانی خۆ ڕزگار دکەن، گەلەک کەسێن مەزلۆم و زۆلم و خیانەت لێ هاتییەکرن ئەوان ژ کوشتنێ ڕزگار دکەن. ئەڤە هەمی ب خواندنا (کارا بن نەمزی)ی بۆ کەسێن (بادیێ) و ب جرئەت و زانینا خالا لاوازێن ئەوان ژ عەرەب و تورکان. د ڕۆمانێدا وێنەیێ غەدر و کوشتن و زۆرداریێ و دزی و تالانکرنێ د کۆمەکا ڕویداناندا بەرچاڤکریە، مینا ڕویدانا (ابراهیم اماموری) کو ب خیانەت (گوزەل) دزییە و هاتییە ل جهەکێ دویر ژ چاڤێن خودانێ ئەوێ دژیت د ناڤ هۆزەکێدا خۆ ب پارەیێن خۆ کریە سەرۆک هۆز. دیسان کوشتنا کەسەکێ (فەرەنسی) ب دەستێن دو

دز و تالانچیێن عەرەبێن بیابانێ و دزینا چەک و گوستیرک و ئەو تشتێن گران بەها یێن ئەوی کەسی هەین، پشتی قارەمان گوستیرکا ئەوی دبینیت ل سەر چێکریە (E.P.15.ejuiilet1830) وەکی قارەمانێ د ڕۆمانێدا دبێژیت: ((گاڤا ئێکێ مەسیحی ژنێ دهینیت، ئەو گوستیرکێت خۆ یێت قاش لێک دگوهۆڕن، ل جهێ قاشێ ناڤێ خۆ و ڕۆژا زاڤاینییا خۆ تێدا دنڤیسن)) (مای، ٢٠١٢: ١٩). ئەڤە بخۆ ڤەگۆهاستنا وێنەیەکێ زێندییە ژ ژیانا کەسەکێ فەرەنسی کو د بنیاتدا مەسیحییە و سۆزەکا وەفادارییێیە ل گەل هەڤژین و خێزانێ.

گەشتا (کارایی) یا درێژە و زانینا زمان و سروشتێن کەسێن دەڤەرا ڕۆژهەلاتی و هەبونا دەستویریا (سولتانێ عوسمانی) کو مۆرا ئەوی ل سەر کاغەزێ د دەست (کارایی)دا بۆ هاریکاربون، کو ب سلامەتی ئەڤێ گەشتێ ببورینیتن ب تایبەتی ژی هەبونا کەسەکێ گوهدار مینا (خەلەفی) ئێک ژ ئەگەران بو، ڤەگۆهاستنا وێنەیێ کوردان د ئەڤێ ڕۆمانێدا کو ل دوماهییا ڕۆمانێ بۆ کوردان تەرخانکریە، ئێک ژ ئەگەرێن خواندنا مەنە، (کارا بن نەمزی) بەری بهێتە د ناڤ کوردانداندا وەکی سروشتێ خۆ یێ دادپەروەر سێ کەسێن ئێزدی ب ناڤێ (بالی، زەلەک و خەلەف) کو ژ دەستێن دژمنان ڕزگارکرن پشتی کو چارەسەرییا ئەوان کری ب ڕێکا عەرەبێن (حەدیدی) ئەوان دزڤڕینیتەڤە بۆ باعەدرێ. ب کورتی ڕۆمان ژ مەغربا عەرەبی دەستپێدکەت بۆ میسرێ و جەددە و ژ ئەوێرێ بۆ مەککەهێ و ژ مەککەهێ بۆ ناڤ هۆزا (حەدیدیان) ل عیراقێ پاشی بۆ موسل و ژ ئەوێرێ بۆ (گەلیێ لالەشێ)، هندەک ژ ئەڤێ ڕۆمانێ ل سەر ئێزدیانە و شەڕێ ئەوان ل گەل تورکان. دیتنا وێنەیێ کەسێ کورد یێ دیار و بەرچاڤە د چاڤێن (کارل مای)دا و ئەو کەسێن د ناڤ ڕۆمانێدا.

٤-١-١ وێنەیێ ئایینی:

دەمێ قارەمانی دڤێت بچیتە ئامێدیێ، دڤێت ل ڕێکا باعەدرێ و د ناڤ ئێزدیانرا ببوریت، د ئەڤێرێدا دیالۆگا (کارایی و خەلەفی) دهێتە ل سەر وێنەیێ شاشێ کەسێ ئێزدی، کو د هزرا (خەلەفی) ب شەیتان پەرێس وێنە کریە.

خەلەف توشی ترسەکێ دبیت، چونکی ئەوی وێنەیەکێ ئایینی یێ بێ پێزانین د سەرێ خۆدا چێکریە و دبێژیتە قارەمانی:

((ئانکو ئەز و تو نهو دمرینە، ئەز و تو و هەر ئێکێ خودان ئیمان د ناڤ ئەڤان مرۆڤانرا بچیت دێ هێتە کوشتن. ئەڤە تشتەکێ نویە، هەتا نهو من گوهـ لێ تشتی نەبویە، خەلەف کێ ئەڤ تشتە گوتیە تە؟ هەمی بوسلمان ئەڤێ تشتی دزانن، هەتا نهو تە گوهـ لێ نەبویە کو دبێژنە جهێ ئەڤ مرۆڤە لێ دژین (شەیتانستان)؟))، (مای، ٢٠١٢: ٤٣٤)، ئەڤ وێنەیە ژ پێزانینەکا دروست نەهاتییە لەورا قارەمان د گەل خۆدا دزانیت، کو خەلەف یێ دترسیت، **((ئاهـ، نهو ئەز تێگەهشتم کانێ بۆچی خەلەف ڤێ سوحبەتێ دکەت، ئەو یێ ژ ئێزدییان دترسیت، من خۆ خشیم کر و پرسیار ژێ کر: شەیتانستان وەلاتێ شەیتانان؟ چاوا؟ یێ ل ئەوێرێ دژین هەمی ژ نفشێ شەیتانینە، هەمی شەیتانی دپەرێسن))** (مای، ٢٠١٢: ٤٣٤). کەواتە تێروانینا خەلەتا (خەلەفی) ژ ئولێ ئێزیدییان وەک موسلمانەک یا بێ بنەمایە بتنێ ئەوژی ژ هندەکان گوهلێبویە، لەورا (کارا بن نەمزی) ئەو وێنەیێ خەلەتێ (خەلەفی) د هزرا خۆدا دروستکری ڕاستڤەدکەت و وێنەیێ ڕاستەقینە یێ ئێزدیان بۆ (خەلەفی) ڕۆهن دکەت، دبێژیت: **((ئەو مرۆڤێت گوتینە تە تە، وان بچاڤێت خو دیتی یە، کو مرۆڤێت وێرێ شەیتانی دپەرێسن؟ وان ژی یێ ژ هندەکان گوە لێ بوین. خەلەف من دڤێت بێژمە تە ئەڤە هەمی بتنێ گۆتنن، چونکی دەما ئێزدی نڤێژا دکەن بۆ خودێ، ناهێلن کەسەکێ بیانی وان ببینیت))** (مای، ٢٠١٢: ٤٣٦).

٤-١-٢ وێنەیێ گشتی یێ کەسێ ئێزدی:

خەلەف کەسایەتییەکێ پرێژ و پرسیارکەرە، (کارا بن نەمزی) ب ڕەنگەکێ گەلەک باش و ب شارەزایی سەرەدەریێ ل گەل دکەت. ئەو دنیاسین و د سیفاتێن ئێزدیاندا یێ شارەزایە، پشتی کو پێکول کرین دیتنا خەلەفی ڕاستڤەکەت، ئەوی د قۆناغا پشتی هینگیدا پێزانینەکا دلخۆشکەر بۆ خەلەفی گۆت، هەر چ هزر و تەخمینەکا د سەرێ ئەویدا مابیت، دا ئەوێ ژی ژ سەرێ خۆ بهاڤێژیتە دەر دەما گۆتیێ: **((ئەو شەیتانی ناپەرێسن، ژ بنی ناڤێ وی نائینن، ئێزدی خۆش مرۆڤن، دپاقژن، خودان باوەرن، مێرن، قەنجی زانن، ڕاستگۆنە))** (مای، ٢٠١٢: ٤٣٦). ئەڤە و چەندین سیفەتێن تاکێ ئێزدی کو د وێنەیێ کەسایەتیا ئێزدیدا دهێتە دیتن، ئەڤە بۆچونا ڕاستەڤینەیا (کارا بن نەمزی) کو د ڕاستیا مە یا نوکەژی گەلەک تێگەهـ ڕاست دبن. وەکی وێنەیێ (پاقژیێ) د هزرا گشتی یا موسلماناندا.

٤-١-٣ وێنەیێ مێرخاسی و ئێکگرتنا کوردان:

(کارا بن نەمزی) ب ژیرمەندیا خۆ گەلەک پشتراستی دایە بەگێ ئێزدییان (عەلی بەگی) کو بشێت ڕێکێ ل ئەوێ پیلانا هێرشا لەشکەریا عوسمانییان بگریت، کو دڤێت تالانەکا دیتر ب سەر ئێزدیاندا بگرن و هێرشێ بکەنە سەر مەزارێ (شێخ هادی) قارەمان ئەو وێنەیێ ژ کوردان بهیستی وەک ئامرازەکی بۆ دل و ئارامییا (عەلی بەگی) بکاردهینیت، داکو بشێت ب دروستی سەرەدەریێ ل گەل بابەتی بکەت، دبێژیتێ:

((تو باوەردکەی کو پێنج سەد لەشکەرێ کوردێت بەرواری، بۆتان، تیاری، چال، هەکاری، بەرێ گارەیی، شێروان، ژێۆ هێرشەکێ بەسن، کورد دشێن د سێ ڕۆژاندا شانزدەهـ هزار لەشکەری کۆمبکەن و ڕێ ل لەشکەرێ تورکی بگرن)). (مای، ٢٠١٢: ٤٥٢)، د ئەڤێ دیتنا (کارای)دا وێنەیێ مێرخاسیا کوردان و ئێک دەنگیا ئەوان دیاردکەتن، ل داویا ڕۆمانێ ژی هەر ئەڤ چەندە دیاردبیت، وێنەیێ دیتر ئەو دیتنا قارەمان ڤەدگۆهێزیت ب تایبەت ژی دەما کو (بەگێ ئێزدییان) سەرەدانا گوندێن مزیریان دکەت و ل (کەلینیێ) و دەوروبەران قارەمان ژی ل گەل ڕویدانایە دەما (حسێن ئاغا) ڕازی دبیت ژبۆ دوزا کوردینیێ و یەکگرتنێ شەرێ دژمنێ کوردان بکەت، د بەرسڤا داخوازیا (عەلی بەگی)دا حسێن ئاغا دبێژیت: ئەرێ ئەز دێ هاری تەکەم، ئەز چ بکەم تە دڤێت؟ تە دڤێت ئەز شەرکەرێت خۆ بهنێرمە شێخ هادی، ئەڤە ژی ئێک ژ وێنەیێن کەسێ کورد خودان دوزە بجوانی هاتییە وێنەکرن.

٤-١-٤ دیتنا پاشایێ موسل دیتنا (ئەوێ دی) یێ عەرەب:

د مێژویا کورداندا نیشانا پرسیارێ ل سەر هندەک مەزن و پاشایێن عەرەبان دەربارەی کوردان هەیە، کوردان ب مێرانی و خۆش مرۆڤینیا خۆ ژ بلی بەرەڤانیکرنێ چ تالان و زۆلم و کۆمکوژی ئەنجامنەدانە، پاشایێ موسلێ د هەڤپەیڤینا خۆدا ل گەل قارەمانێ ڕۆمانێ کو مێهڤانێ پاشایێ موسلێ یە دکەڤیتە ئەڤێ دانوستاندنێ و پاشایێ موسلێ دبێژیتێ: **((پێدڤی ناکەت تو ڤەکۆلینێ ل سەر مرۆڤێت وێ دەرێ بکەی، ئەو هەمی کوردن و دزیکەرن، هندەک ژی ئێزدینە، کو لەعنەتا خودێ ل ئەوان بیت))** (مای، ٢٠١٢: ٤٣٨). ئەڤە دیتنەکا خەلەت و شاش و کرێتە دەربارەی کوردان، کو پاشایێ موسل د سەرێ خۆدا دروستکری، دیتنەکا ڕەگەز پەرستییە ل هەمبەر ڕەگەز و ناسنامەیا کوردان و جارا دوێ بەرانبەری ئاینێ ئێزدیان

کری. ژبۆ خۆ دویرکرن ژ دیالۆگا بێ مفا و سەر ئێش قارەمان دەربارەی گەشتا خۆ بۆ (ئامێدیێ) پرسیارا (ئامێدیێ) ژێ دکەت

((دیارە ئامێدیێ کەلهەکا ئاسێیە؟

نەبتێ یا ئاسێیە، بەلکو چ جاران ناهێتە ستاندن، ئامێدی کلیلە بەرانبەر کوردێن سەربەخۆ، بەلکو هەتا کوردێت دکەڤنە بن دەستێ مەژی ب زەحمەت مرۆڤ بشێت کونترۆل بکەت)) (مای، ٢٠١٢: ٤٣٨). ئەڤ مژیلکرنا قارەمانی بۆ (پاشایێ موسلێ) ئەوژی هزرا ئەوی دویرناکەت و دوبارە لێ دزڤرینیت و دبێژیتێ: **((ئەو مللەتەکێ ب کێر نەهاتینە، نەگوهدارن، دڤێت مرۆڤ چیڤی نیشا ئەوان بدەت))** (مای، ٢٠١٢: ٤٣٨).

٤-١-٥ وێنەیێ بیروباوەرێن ئێزدییان:

قارەمانێ ڕۆمانێ وەکی دویڤچون و پرسیارکرن و خواندنا ئەوی بۆ دەقێن ئایینێ ئێزدی گەلەک داخبارێ ئەڤان بیروباوەران دبیت، پێکولێ دکەت د ئەڤێ ڕۆمانێدا ب ڕاسترین وێنە و ب جوانترین ڕەنگ ئەڤان بیروباوەران بۆ خواندەڤانی ڤەگوهێزیت، ژبەر ئەڤێ چەندێ ژی ژبۆ دەستخستنا بەرسڤان گەلەک پرسیاران دئازرینیت، (پیر کەمەک) ئێک ژ پیرێن ئێزدیانە و خودان زانین و هەیبەتە د ناڤ خەلکێ خۆدا، دەربارەی ئیمانا ئێزدیان و پیرۆزییا ئاڤ و ئاگری: **((تو باوەر ژ وان درەوا دکەی ئەوێت خەلک ب دویڤ مەڤە دنن؟ بەراوردییەکێ د ناڤبەرا مە و وان دا بکە، دێ زەلالی و پاقژیێ لنک مە بینی، ئەو پاقژیا ئەم خەباتێ دکەین، پاقژییا لەش و گیانییە، پاقژییا ئاخفتن و فێربونێیە، ئاڤا پاقژ، ئاگرێ پاقژە، ژبەر هندێ ئەم حەژ ئاڤێ دکەین خۆ تێدا مۆردکەین، لەوما ئەم رێزێ ل ئاگری دگرین، چونکی هێمایەکێ پاقژێ خودێیە))** (مای، ٢٠١٢: ٤٥٧). نڤێسەری ئەڤ دیالۆگە ب مەبەستەکا دیارکری د ڕۆمانێدا بکارهینایە، ب تایبەت ژی ژبۆ ڕاستکرنا ئەوان هزر و بۆچونێن ل سەر دینێ ئێزدیان ژ کەڤندا هەین، وەکی پاقژی و گەلەک بیروباوەرێن دیتر، پیر بەردەوام دبیت و دبێژیت: **((ئەم رێزێ ل دیکلی دگرین، چونکی هێمایێ هشیاربونێیە))** (مای، ٢٠١٢: ٤٥٧).

٤-١-٦ هۆز (عەشیرەتێن) بەهدینان د دو وێنەیاندا:

ڤەگێرێ ڕۆمانێ ڕویدان ب تێروتەسەلی ڤەگۆهاستینە و دیتنا ئەوی ل هەمبەر کوردان تا ڕادەیەکێ باش یا ئەرێنی و ڕاستگۆیانەیە، ژبەرکو ئەو د هەر دیمەنەکیدا بۆچونەکێ دەربارەی عەشیرەتێن کوردان بەرجەستە دکەت، د ڕۆمانێدا بجوانی و جامێری باسێ عەشیرەتێن بەهدینان کریە، قارەمان د سالۆخدانا بنەمالێن بەهدینان و زەلامێن مزیرییاندا دبێژیت: **((بەلێ سێ زەلامێت خەلکێ کەلیێ ل نک من بون، ئەو بخۆ ژ بنەمالا بادینانن، مالباتا مزورییا، هەر سێ دزیرەک و چەلەنگن، مێرێت چاکن، باوەرییا من گەلەک پێدهێت))** (مای، ٢٠١٢: ٤٦٣). د مێژویا کوردانداا یا دیار و بەرچاڤە کو کەسێ کورد جهێ باوەرییا مرۆڤێ بیانی بوینە و وێنەیەکێ پری باوەری و پشتراستی و خۆشمێریێ د دیتنا بەرانبەردا دروستکریە، هەمان بۆچون قارەمانی ل بەرانبەر خەلکێ عەشیرەتا زێبارییان ژی هەیە، دەما د وەسفا ئەواندا دبێژیت: **((کوردەکێ زێباری، ژ خۆسەری دهات، د بوزانرا دا چیتە دهۆک.**

-زێباری مرۆڤێت ئەمینن، درەوا ناکەن، هەروەسا حەژ تورکان ژی ناکەن، ئەز باوەر ژ وان هەر دو زەلامان دکەم)) (مای، ٢٠١٢: ٤٦٣).

د وێنەیەکێ دیدا ڤەگێڕ دیمەنێ ئێک ژ ئاغایێن دەڤەرا بەهدینان بۆ مە ڤەدگۆهێزیت، کو ئەوژی(حسێن ئاغایێ) مزیریان بویە، ژ بەر ڕەفتارەکا ئەوی وێنە ب شێوەیەکێ نەجوان سالۆخ دایە، کو ئەڤە ئەوێ چەندێ دیاردکەن ڤەگێڕی ب دەستپاکی دیمەنێن ڕۆمانێ ڤەگۆهاستینە دەمێ دبێژیت: **((د ئەڤێ نابەینێدا حسێن ئاغایی دەستێن خۆ یێن قرێژی کرنە د ناڤ هنگڤینیدا و شانەک ژی هینادەر و هاڤێتە د دەڤێ خۆدا))** (مای، ٢٠١٢: ٤٩٦). ئەڤە ئەوێ چەندێ دیاردکەت کو هندەک ژ ئاغایێت کوردان بەس فەرمان کرینە، ژبەرکو کەسێ نەشیایە گۆتنەکا دروست بۆ بکەت. ئەگەر خۆ رەفتارەکا خەلەت بەرامبەر خەلکی کربیت.

٤-١-٧ وێنەیێ چین و پلەیێن زەلامێن ئایینی:

ڤەگێڕی **هەولدایە هویرکاتیێن ئایینی بەحس بکەت و ل سەر هەر پرسیارەکێ رژدی و بیرمەندی خۆ و ئەگەرێن پرسیارکرنا خۆ ب دیالۆگان رۆهن کرییە، ل سەر زارێ قارەمانی پرسیار دکەت و دبێژیت: ((چ رەنگێن خاس و ديندارن هەوە هەنە؟ بەری هەمییان (پیر- pir) دهێت، رامانا ئەڤێ پەیڤێ ئانکو مرۆڤێ پیر دهێت، بەلێ ل ڤێرە رامانا مرۆڤێ پیرۆز دهێت)) (مای، ٢٠١٢: ٤٧٣).** پاشان دگۆتنا خۆدا بەردەوام دبیت کو (یوسف) ئێک ژ گەنجێن ئێزدییە و بۆ خزمەتا قارەمانی خۆ تەرخانکریە دبێژیت: **((پشتی پیرا شێخ دهێن، فەرە ئەو عەرەبیێ باش بزانن، داکو باش د سترانێن مەیێن ئایینی بگەهن، ئەو هەرتم جلکێن سپی دکەنە بەر خۆ ژبۆ کارێ خۆ، داکو دیاربین شویتکەکا سۆر و زەر دکەنە پشتا خۆ. پشتی شێخان شیرەتکار دهێن، کو ئەم دبێژینێ (قەوال – kawal) ئەو ئامرازێت پیرۆز دژەنن، ژ جهەکێ دچنە جهەکێ، داکو خەلکی فێری دینێ پیرۆز بکەن)) (مای، ٢٠١٢: ٤٧٣).** رۆماننڤێس ب ئەڤان دویڤچونان و ب ئەڤان سالۆخەتێن د رۆمانێدا بەرچاڤکری دیتنا خۆ یا ڕاستەوخۆ و نەڕاستەوخۆ دیارکریە و پتری هەمی ڕویدانان دوپاتی و گرنگی دایە پەرستن و لڤین و ئایندارییا ئولێ ئێزدییان و بۆچونەکا جوان و ڕەنگڤەدانەکا ئەرێنی د پرانییا دانوستاندنناندا ل بەرانبەر وەرگرتییە.

٤-2 ناسناما کوردی ب دیتنا (ئەوێ دی)

ڕۆمان د بەشێ خۆ یێ دوماهیێدا، گەلەک زانیاری و پێزانینان ژبۆ وەرگری ڤەدگوهێزیت، پرانیا ئەوان ل دور داب نەرێتێن جڤاکێ کوردێن ئێزدی دزڤرن، کو ب رەنگەکێ زنجیرەیی هونەری قارەمانێ رۆمانێ ژ زمان و زارو ئاخڤتنێن کوردان دەست پێدکەت تادگەهیتە کەلتور هونەر و جوگرافیا دەڤەرێن کوردستانێ، کو ئەڤان وێنەیان ژی پەیوەندی ب ناسناما مللەتێ کوردڤە هەیە.

4-2-1 زمان:

قارەمانێ رۆمانێ چەند وێنەیەکێن گرنگ د رۆمانێدا بەحسدکەت، کۆ ئاماژەیێ دیارن ژبۆ پاراستن و شانازیکرن ب زمانێ کوردی، وەک ناسنامەیەک ژبۆ نیاسینێ ل هەمبەری کەسێن بیانی، (کارا بن نەمزی) وێنەیێ ئێکەم دیدارا خۆ لگەل (پیرکەمەک) پیرێ ئێزیدییان بەحس دکەت، پشتی ب سەرەدان بۆ دو رۆژان ل (باعەدرێ) مێهڤان دبیت و ئێکەم دیتن و سلاڤ (پیرێ کورد زمان) ب دو زاراڤێن کوردی سلاڤێ (کارا بن نەمزی) دکەت وەکی ئەو د رۆمانێدا ڤەدگوهێزیت و دبێژیت: ((**چەوا ئەو هاتە ژور ئەم پێشڤە رابوین، ئەوی خۆ بومە چەماند و سلاڤکر:**

ڕوژا هەوە هەرا گەش بیت! پاشی گوت:

Hun be kurmandschi zanin?

ئەڤ گوتنە ب زاراڤێ کورمانجی کر. دەما من خۆ ئالۆزاندی وی گوت:

Schima zazadsch zani

ئەڤە هەمان پسیارا بەرێ بۆ، بزاراڤێ زازاکی، ئەڤ هەردو زاراڤە گرنگترین زاراڤێن زمانێ کوردی نە)) (مای، ٢٠١٢: ٤٥٣-٤٥٤). پیرێ ئێزیدییان د ئێکەم پێنگاڤا خۆ یا پێناسەکرنێدا ڤیایە ئەڤێ بیانی ئاشنایی زمان و ناسنامەیا مللەتێ کوردی بکەت، داکو جوداهیێ بکەت دناڤبەرا زمانێ کوردی و ئەو زمانێن دەروبەرێن، ئەوێن پێکۆلا نەهێلانا ئەڤێ ناسناما کوردی دکەن. لەوران پشتی چەندین دان وستاندن دناڤبەرا قارەمانێ و (پیر کەمەکی)دا دهێنەکرن، دیتنا (ئەوێ دی) ئەو کەسێ بیانی یێ (ئەلمانی) ژبۆ زمان و هونەر و کەلتورێ کوردان خۆرت دبیت و داخوازا پەرتوکا پر بها یا (پیر کەمەکی) ژ میرێ ئێزدییان (میر علی بەگ) دکەت : **((گاڤا ئەم بژور کەڤین، چاڤێ من ب دەستنڤیسەکی لسەر مێزێ کەفت. هێشتا من پسیار نەکری، علی بەگێ گوتە من، ئەڤە پرتوکا پیرکەمەکە. هەر وێگاڤێ من هەلگرت و بەرێ خودایێ، علی بەگێ ژی ئەز هێلمە تنێ و دەرکەفت. ئەز ڕوینشتمە دیوانێ و من بەرێ خودا پرتوکا گرانبها. پەرتوک ژگەلەک پەیڤێت عەرەبی و کوردی پێکهاتبو. من زویکا زانی، کو ئەزدێ ب ساناهی فێری زمانێ کوردی بم. من بریاردا هندی ئەز لڤێرە بم، ئەز ڤێ دەلیڤێ ژ دەستێ خو نەکەم و خۆ بڤێ پەرتوکێ فیرێ زمانێ کوردی بکەم))**(مای، ٢٠١٢: ٤٦٠). زانینا زمانێ کوردی و ڤیانا فێربونا وی ژبۆ (ئەوێ دی) یا گرنگ و پێدڤی بویە، چونکی ب زانینانا زمانێ کوردان، دێ راستیێن ئەڤی مللەتی رۆهنترین، و ئەو وێنە و هزرێن شێلی دێ راستڤەبن، لەورا زانینا زمانێ کوردی ژبو (کارا بن نەمزایی) چەندین خەلەت تێگەهشتن و وێنەکرێن کرێت دناسنامەیا کوردیدا هاتنە ڕاستڤەکرن، زانینانا زمانێ بیانی پەیوەندییەکا خورت و هێز دروست دکەت چونکی زمان ئالاڤێ پەیوەندی و تێگەهشتنێ و پێگەهشتنێیە.

٤-٢-٢ کەلتور و هونەر د چاڤێن (ئەوێ دی) دا:

قارەمانێ ڕۆمانێ بەحس ل هونەری سترانبێژیا کەسێ کورد دکەت، کو گەنجەکێ ئێزدییە و ب دەنگێ خۆ یێ زەلال دناڤ سروشتێ جوانێ گوندێ خۆدا یێ ڤێرکریە سترانێ و قارەمان بۆ مە ب ئەڤی شێوەیی ڤەدگوهێزیت: **((دەما بویە ئێڤارەکا درەنگ ژکانیا کچک ئاڤێ ژێ دهینن، دەنگێ سترانەکێ ب دەنگێ گەنجەکێ هاتە من، یێ دبێژیت:**

Gawra min ave the

Bina michak, darstchin ber Pischte

Dave min chala suratta kate

Ruste Natchlnik ak bjerdzama, bischanda ma

دەنگێ هوسا خوش، مرۆڤی ل رۆژهەلاتی گوە لێ نابیت. من گوهێ خودایێ، بەلێ مخابن ئەوی هەمان مالک دوبارە دکرن)) (مای، ٢٠١٢: ٤٦٠-٤٦١). ئاماژەدانا قارەمانێ رۆمانێ ب دەنگ خۆشیيا یێ وێنەیا گەنجەکێ کورد، دوپاتی کرنە ژ

جوانیێن کوردان دچاڤێن ئەوێ بیانیدا و گرۆڤەدانە ژبۆ بێ وێنەیا دەنگ خۆشییا کوردان د رۆژهەلاتێدا، چونکی قارەمانی ڤیایە هەر گوهدارێ بکەت و پەیڤێن نوی ل جهێ یێن دوبارەکری گوە لێبیت، پشتی ئەڤی دیمەنی قارەمانێ رۆمانێ لدویڤ سەرەداڤێن کەلتوری و هونەری یێن ئێزدیخانێ دگەریت و دیالۆکەکا دناڤبەرا کەسەکێ ئێزدی و قارەمانێ رومانێ کو (کارا بن نەمزی) پرسیارا ئالاڤێن پیرۆزێن ئاینێ ئێزدی دکەت و دبێژیت: ((**-هەوە چ ئامرازێن پیرۆز هەنە؟**

- تەمیۆر، شەباب – بلۆر، بوان قەوال ل چەژنا شێعرێت دینی دبێژن)) (مای، ٢٠١٢: ٤٧٣). (کارا بن نەمزی) شیایە د دەمەکێ کورتدا ئەو چەند رۆژێن دناڤ کوردێن ئێزیدا، پرانیا پسیارێن خۆ بکەت و ب ئەڤی رەنگی رەهەندێن کەلتوری و هونەریێن تاکێ ئێزیدی ژبو وەرگرێ بیانی بەرچاڤ بکەت و ئەوێ پەیوەندییا دناڤبەرا قەولێن پیرۆزێن ئێزیدی و ئالاڤێن هونەریدا رۆهن بکەت، داکو ژبۆ وەرگری یادیاربیت، کو ئەو ئامرازێن هونەری بکاردهینن ژبۆ مەبەستێن ئایینی نە، وەکی پرسیار کەسەکێ ئێزیدی دەربارەی کارێ (قەوال – Kawal) دکەت و دبەرسڤێدا کەسێ ئێزدی دیاردکەت و دبێژیت: **((پشتی شێخان، شیرەتکەر دهێن، کو ئەم دبێژینێ (قەوال – Kawal) ئەو ئامرازێت پیرۆز دژەنن ژ جهەکی دچنە جهەکی، داکو خەلکی فێری دینێ پیروز بکەن))** (مای، ٢٠١٢: ٤٧٣). ب ئەڤێ چەندێ دیمەن و بزاڤێن د ئولێ ئێزدیاتییێدا دهێنە ئەنجامدان ب رەنگەکێ زەلال و بێ گرێ ژلایێ قارەمانێ رۆمانێڤە هاتینە ڤەگۆهاستن، کو تێدا تاکێ کوردێ ئێزدی ب کەلتورێ خۆڤە دچاڤێ (ئەوێ دی) دا یێ بالا بویە.

٤-٢-٣ سرۆشت و جوگرافیا کوردان د هەلسەنگاندنا (ئەوێ دی) دا:

کوردستان درۆمانا (کارل مای)دا وەکی کەڤالەکێ جوان هاتییە بەحسکرن و د گەشتا قارەمانێ رۆمانێدا د چەندین وێستگەهێن گرنگێن رۆمانێ بەحس ل سرۆشتێ دەڤەرێن بەهدینان کرییە، کو ئەڤ دەڤەرە خالا گرێدانا رویدانێن سیاسی و بازرگانی بویە، دەمێ شانۆیا شەرێن دناڤبەرا تورک و وەلاتێن دەروروبەر بویە، (کارا بن نەمزی) پشتی ل دەڤەرێن ئێزیاندا دبوریت دەربازی دەڤەرێن مزریان دبیت و سالۆخەتێن دەڤەرا مزریان بەرچاڤ دکەت و دبێژیت: **((هەسپ مە لژێریا گەلی بون، ئەم چوین لێ سواربوین و بێ زێرەڤان مە دارێ و گەلی پشت خوهێلا. رێ بەرەو ئەڤەراز دچو، دناڤ چیایێت ئاسێ و بلند ڕادچو. گاڤا ئەم گەهشتینە سەرێ چیایی، من دارستانەکا چڕ لناڤ گەلەک گەلیاندا بەرامبەری خۆ دیت. ئەڤە دەڤەرا مزریانبە Missuri، بایانی ژی Badinan سەر ب ڤێ دەڤەرێ ڤەنە. رێ یا مە ژوردا دچیادا چو خوار، پاشی جارەکا دیتر ژێهل ب چیا ڕا دچو ئەڤراز. جار دناڤ کەڤریت ڕەپ و رۆیت دا، جار دناڤ دارستانێت چڕدا. ئەم گەهشتینە گوندەکی ب وان چیاڤە هەلاویستی، بەلێ گوندەکێ بەردایی بو، کەس لێ نەبو))** (مای، ٢٠١٢: ٤٩٦). قارەمانی د گەلەک وێستگەهێن رومانێدا ب تایبەتی ژی ل دوماهییا رۆومانێ بەحس ل جوگرافییا جهێ کوردان ب تایبەتی دەڤەرا بەهدینان کرییە و ئەڤ جهێن ئاسێ و و سەر ئەڤرازێن د رۆمانێدا هاتینە بەحسکرن، ئاماژەنە بۆ پاراستنا تاکێ بەهدینی ژ هێرشێن تورکان ب دیتن و سالۆخەتێن (کارا بن نەمزی) دیاردکەت، کو تاکێ کورد هندەک سیفەتێن جیاواز هەنە ئەوان ب ئەڤێ جوگرافیاییڤە گرێددەت، و ئەڤ ئاسێ بونا چیا و دول و نهالێن کوردان سرۆشتەکێ جوداتر ژ هێزو خۆراگریێ ددەتێ. هەر ژبەر ئەڤێ چەندێ میرێ ئێزیدییان (عەلی بەگ) ب هاریکارییا (حسێن ئاغایێ) مزرییان رێک دکەڤن کو پیلانەکێ دژی تورکان بدانن بەری کو تورک هێرشێ ل سەر وان بکەن، ب دیتنا قارەمانی ئێک ژ خالێن سەرکەڤتنا ئەڤێ پیلانێ جوگرافیا ئاسێ یا دەڤەرێ بویە، لەشکەرێ (حسێن ئاغای) پێکولێ دکەن رێکا لەشکەرێ تورک بگرن دگەلیەکێ ئاسێدا و نەهێلێن پاشڤە ب زڤرن پشتی هێرشا میر (عەلی بەگی) وەکی ژ زاردەڤێ (حسێن ئاغایی) دهێتە گوتن: **((ئەز دەربەندی بتنێ لێ ناگرم،**

بەلکو هەردو ڕەخێت گەلی، سەرو بنێت وی دیٚ لیٚ گرم، داکو نەشێن، نە بۆ باشڤە بزڤڕن، نە بۆ پێشە بچن، نە ل دەستیٚ ڕاستیٚ بچن، نەل ییٚ چەپیٚ)) (مای، ٢٠١٢: ٥٠١). ب ئەڤان ڤەگوهاستنان قارەمانیٚ ڕۆمانیٚ ڤیایە ئەویٚ چەندیٚ بگەهینیت، کو زێدەباری جوگرافییا کوردان کو ئەو نەچارکرینە ل ژێر دەستهەلاتا هندەکێن دیتردابن، بەلیٚ هەبونا ژێر حوکمیٚ ئەڤان دەستهەلاتان هێز ئەوان یا هاریکاریٚ زێدەتر لیٚ کرییە و گەلەک دەمان لناڤ ئەڤیٚ جوگرافییا ئاسیٚ کورد بوینە ئێک هێزو ل هەمبەری گەلەک مللەتان شەرکرییە ژبۆ پاراستنا ناسناما خۆ.

ئەنجام:

ل دوماهییا ڤەکۆلینیٚ ژی ئەو ئەنجامێن ئەم گەهشتینیٚ ئەڤێن ل خوارێنە:

١- د ڕۆمانا (دەربازبون د بیانیٚ را) وێنەیەکیٚ تاکیٚ ئێزدی ژ لاییٚ بیروباوەرێن ئولیڤە ڕاستڤەکەت و بەرانبەری ئەویٚ وێنەیەکیٚ ڕاستەقینە نیشان ددەت، کو کەسێن چاکن، پاقژن، ڕاستگۆنە، مێرخاسن... هتد.

٢- د ڕۆمانێدا وێنەیەکیٚ دیتر ییٚ ڕاستەقینە ییٚ کەسیٚ کورد ڤەگوهاستییە، کو چ جاران بیروباوەرێن ئایینی و ئولی نەبوینە ڕێگر کو کورد دەستان ژ ئێکودو بەردەن، بەلکو هەر دەم ب گیانەکیٚ کوردانە و خودان دوز پشتەڤانییا ئێکودو کریە.

٣- وێنەییٚ کەسیٚ کورد د ئەڤیٚ ڕۆمانێدا وێنەیەکیٚ ڕاستەقینەیە د چاڤێن (ئەویٚ بیانی)دا ، بەرچاڤکرنا لایەنیٚ نەتەوەیەکیٚ مەرد و مێرخاس و تەپە سەرە.

٤- هندیکە کەسایەتییا قارەمانیٚ ڕۆمانێیە(کارا بن نەمزی)یە ئەوی ب گەلەک شێوەیان بەرگرییٚ ژ ئێزدیان کرییە، بەرۆڤاژی کەسایەتیێن لاوەکیێن دناڤا ڕۆمانێدا ب دیتنەکا شاش سەحکریە ئێیزدییان، وەکو (پاشییٚ موسل)یٚ.

٥- زمان ئالاڤەکیٚ هەرە گرنگیٚ پەیوەندیێیە دناڤبەرا مللەتاندا لەورا دڕۆمانا (کاری مای) دا زانینا زمانیٚ کوردی ژلاییٚ ویڤە وەکی کارەکیٚ گرنگ و پێدڤی هاتییە بەرجەستەکرن.

٦- سەربورا قارەمانی ڕۆمانیٚ د جهو وارێن کوردستانێدا ئەویٚ چەندیٚ دیاردکەت کۆ سرۆشت و جوگرافییا جهیٚ کوردان گەلەک دەمان هاریکار بویە ل هەمبەری گەلەک هێرش و تالانێن جودا ب راوەستیت.

٧- ئەویٚ دی ب ئاشکرا داخبارییا خۆ بۆ دەنگ سترانا کوردی دەربڕییە و دەنگیٚ کوردی وەک ئێک دەنگێن زەلالێن ڕۆژهەلاتی.

ژێدەران

ابن منظور (2003)، لسان العرب، المجلد الثامن، الطبعة الثالثة، دار صادار – بيروت.

باجو، دانيل هزي (1997)، الادب العام والمقارن ترجمة: غسان السيد، من منشورات اتحاد الكتاب العرب، ديمشق.

بوالطين و فرحي، سمية بوالطين و فاروق فرحي(2011)، صورة العربي في المتخيل السردى الغربي (الغريب البيركامو نموذجا). جامعة منتوري قسنطينية كلية لأداب و للغات، قسم اللغة العربية وآدابها – الجزائر.

جويار، فرانسو (1988)، الادب المقارن، ترجمة: هنري زغيب، الطبعة الثانية، من منشورات عويدات- بيروت.

خەزنەدار، مارف (٢٠٠١)، مێژوی ئەدەبی کوردی، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس – هەولێر.

ديان، اسماء يوسف (2014)، الصورولوجيا في الرواية، دراسة مقارنة بين روايات عربية وامريكية مختارة، رسالة ماجيستير، جامعة ذى قار، كلية التربية للعلوم الأنسانية- عيراق.

سعدالله، مكي (٢٠١٨)، البقاع المقدسة في الرحلة الغربية- رحلة في بلد العجائب- (حج مسيحي الى المكة و لمدينة، دراسات استشراقية، جامعة – تبسة الجزائر.

السندي، بدرخان (2007)، المجتمع الكردي في المنظور الاستشراقي، الطبعة الثانية، دار سبيريز للطباعة والنشر- دهوك.

سوفی، سالح یوسف (٢٠١١)، کورد و کوردستان د هزرا پروڤیسۆر ئیسماعیل بەشێکجی دا، چاپا ئێکێ، چاپخانا وەزارەتا رەوشەنبیری- هەولێر.

شارف، نوال (2015)، تحولات صورة الأخر من الرواية العربية الحديثة (عصفورين الشرق أنموذجا، رسالة ماجيستير، جامعة محمد بوضياف المسيلة، كلية الأداب واللغات، قسم الغة والاداب العربي.

شكري واخرون، مسعود شكري (2017)، صورة الاخر الاسرائيلي في الرواية (المتشائيل) لأميل حبيبي، مجلة اضاءات نقدية، عدد (6) السنة السابعة، حزيران.

علوش، سعيد (1985)، معجم المصطلحات الأدبية المعاصرة، الطبعة الاولى، دار الكتب اللبنانية- بيروت.

ماكدوال، ديڤيد (2012) الكورد شعب انكر عليه و جوده، ترجمة عبدالسلام النقشبندى، الطبعة الاولى، دار اراس للطباعة و النشر.- مای، کارل مای (٢٠١٢)، دەربازبون دبیابانێ را، وەرگێران: حەجی جەعفەر، دەزگەهێ سپیرێز یێ چاپ و وەشانێ – دهۆک.

مستەفا، شوکر (١٩٨١)، کورد و کوردستان لە نیگای چەند گەریدەیەکی رۆژئاوایی وە، گوڤاری کوری زانیاری عیراق، بەرگی هەشتەم، بەغداد.

مهدي و الصقر، عند مهدي و عيسى الصقر (2012)، الصورولوجيا في السرد الروائي، مجلة ديالة، عدد 5، جامعة ديالة – كلية التربية التربية للعلوم الأنسانية.

ندي، طه ندي(1991)، الادب المقارن، من منشورات دار النهضة للطباعة والنشر- بيروت.

نظام الدين، فاضل (1989)، ئەستێرە گەشە، چاپی دوەم، چاپخانەی فنون.

هلال، محمد غنيمى (2008) ، الادب المقارن، الطبعة التاسعة، دار النهضة.

وهبية، مراد (2016)، المعجم الفلسفي، من منشورات الهيئة المصرية العقة للكتب.

مريم و نزاد واخرون، مريم عباس (2019) جدلية الأنا و لآخر في أشعار عزالدين المناضرة المقاومة، مجلة الادب العربي، السنة الحادية عشرة، العدد الأول، ربيع و صيف..